

Antifašizam u Istri

Prijedlog nastavne jedinice za osmi razred osnovne škole

Antifašistički se otpor u Istri pojavljuje vrlo rano, već početkom dvadesetih godina 20. st. Predstavljao je odgovor na agresivne akcije fašističkih borbenih skupina, koje uz toleranciju i zaštitu vlasti napadaju sjedišta i pripadnike raznih stranaka i organizacija različitih orijentacija. Posebno je važna 1921. godina, kada se gotovo istovremeno bune seljaci Proštine i labinski rudari. Antifašizam je bio odgovor na fašističko nasilje i među antifašistima nije bilo razlikovanja na nacionalnoj osnovi. Tijekom Drugoga svjetskog rata otpor prerasta u oružanu borbu u kojoj važnu ulogu imaju povjerenici NOP-a, a 1942. osnivaju se i vojne postrojbe. Prijelomni događaj za antifašistički pokret je kapitulacija Italije, kada dolazi do masovnog ustanka i donošenja Pazinskih odluka. Nakon njemačke ofenzive i velikih gubitaka, narodnooslobodilački se pokret oporavlja, osnivaju se nove postrojbe koje pomažu u konačnom oslobođenju Istre u svibnju 1945.

Ključne riječi: fašizam, pogranični fašizam, antifašizam, antifašistički pokret, Proštinska buna, Labinska republika, TIGR – Borba, narodnooslobodilačka borba (NOB), narodnooslobodilački pokret (NOP), Pazinske odluke

U Puli je 21. listopada 2011. održan okrugli stol *Antifašizam u nastavi povijesti u osnovnim školama* u organizaciji Istarskog povijesnog društva i Udruge antifašističkih boraca i antifašista Grada Pule. Organizatori su time željeli potaknuti raspravu o odnosu prema antifašističkim tradicijama u Istri te o preventivnom djelovanju prema suvremenim neofašističkim pokretima koji među mladima šire rasizam, nasilje i nesnošljivost. Na okruglom stolu govorili su dr.sc Darko Dukovski, dr. sc. Igor Duda i dr. sc. Maurizio Levak. Predstavljen je i prijedlog izborne nastavne jedinice za osmi razred osnovne škole *Antifašizam u Istri* autora Igora Jovanovića, nastavnika u Osnovnoj školi Veli Vrh u Puli, koju donosimo u nastavku teksta. Ova je nastavna jedinica nastala kao dio šire inicijative za uvođenje zavičajne povijesti u nastavu istarskih osnovnih i srednjih škola.

Objašnjenje nastavne jedinice

Ova nastavna jedinica obuhvaća razdoblje od 1918. do 1945. u Istri s naglaskom na antifašistički pokret, a potom i Drugi svjetski rat u Istri. Obrađuje se u sklopu nastavne teme *Drugi svjetski rat* u veljači ili naknadno u svibnju, ovisno o planu i programu tema iz zavičajne povijesti.

Nastavni plan i program predviđa da se prije ove nastavne jedinice obrađuju teme *Versajski poredak*, *Totalitarni režimi između dva rata* i *Hrvatska u prvoj Jugoslaviji*. Zato se očekuje da učenici već imaju potrebno predznanje koje im može pomoći u određivanju slijeda događaja, okvirnom smještaju događaja u pojedina razdoblja i redanju događaja kronološkim redom.

Ova nastavna jedinica može poslužiti učiteljima i nastavnicima povijesti kao dodatni materijal za stjecanje znanja o antifašizmu u Istri.

Budući da u nastavi povijesti postoje temeljna povijesna znanja i sposobnost povijesnog mišljenja kao dvije kategorije znanja i sposobnosti, učitelji i nastavnici kroz ovu nastavnu jedinicu mogu razvijati jednu li dvije vještine sposobnosti povijesnog mišljenja (vještina kronološkog mišljenja, vještina razumijevanja povijesne priče, vještina analize povijesnih događaja i interpretacija, vještina povijesnog istraživanja, vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanja stavova).

Nakon obrade nastavne jedinice učenici bi trebali:

- nabrojati osnovni slijed događaja: uspostava talijanske vlasti, pojava fašizma i njegov dolazak na vlast, antifašistički otpor, vrste antifašističkog otpora, razdoblje Drugog svjetskog rata, 1943. godina kao prekretnica, kraj rata u Istri
- prepoznati i objasniti u osnovnim crtama promjene koje je fašizam donio na području Istre
- razviti sposobnost snalaženja na povijesnom zemljovidu
- razlikovati, uspoređivati i povezivati podatke iz različitih izvora znanja
- kroz pregled događaja vezanih uz nastanak i razvoj antifašizma u Istri kontekstualizirati i aktualizirati događaje koji su utjecali na život u Istri u 20. i 21. stoljeću
- razviti interes za samostalno istraživanje zavičajne povijesti te tako razviti interes za predmet.

Ključne osobe: Ante Ciliga, Antun (Tonić) Cerovac, Giuseppe Pino Budicin, Vladimir Gortan, Joakim Rakovac, Josip Broz Tito

Ključne godine: 1918., 1921., 1943. i 1945.

Istra početkom 20. stoljeća

Početkom 20. stoljeća razvijeni zapadni svijet se nalazio u razdoblju imperijalizma i bio je zahvaćen modernizacijom, industrijalizacijom i urbanizacijom kao posljedicama Druge industrijske revolucije. U isto je vrijeme Istra srednje razvijena pokrajina Austro-Ugarske Monarhije. Sve do kraja prve polovice 20. stoljeća istarsko je rural-

no stanovništvo orijentirano na poljodjelstvo i, u nešto manjoj mjeri, na stočarstvo. Hrvati i Slovenci se bave poglavito ruralnim zanimanjima, a gradskim se zanimanjima bave većinom Talijani. Ipak, u Istri je bilo i talijanskog ruralnog, kao i hrvatskog i slovenskog gradskog stanovništva. No politička i financijska moć bila je u rukama isključivo talijanskih bogatijih slojeva. Na opće iznenađenje, na prvim općim, izravnim i tajnim izborima za Carevinsko vijeće 1907., Slaveni (Hrvati i Slovenci) su odnijeli plebiscitarnu pobjedu na svojim biralištima (grafikon 1, tablica 1).

Nakon ujedinjenja Italije u drugoj polovici 19. st., u toj je zemlji jačao iredentistički pokret koji u svom programu traži teritorijalno proširenje Italije na određena područja Austro-Ugarske, među kojima je i Istra. U složenoj međunarodnoj situaciji izazvanoj Prvim svjetskim ratom, sile Antante tajnim Londonskim ugovorom obećale su Italiji teritorijalno proširenje na područja Austro-Ugarske ako im se pridruži u ratu. Italija tako 1915. ulazi u Prvi svjetski rat na strani sila Antante te po završetku rata okupira Istru i velik dio istočnojadranske obale. Rapalskim ugovorom 1920. Istra i službeno postaje dio Kraljevine Italije.

Istarski fašizam

Fašistički pokret naglo je jačao u poslijeratnoj Italiji, šireći neprijateljstvo prema liberalnoj demokraciji i komunizmu te zastupajući ideju obožavanja države, nacije, vođe, i militarizma. U Istri, području na kojem je otprije vladalo snažno nacionalno suprotstavljanje, stekao je i dodatna obilježja. Netolerantnost prema nacionalnim manjinama, agresivni nacionalizam, fizičko nasilje prema hrvatskim i slovenskim intelektualcima, pa čak i svećenicima, uništavanje i paljenje socijalističkih središta, radničkih komora, čitaonica, kulturnih udruga i mjesta okupljanja, utjecalo je na pogoršanje odnosa između nacionalnih manjina u Istri i Slovenskom primorju. Takav tip fašizma razlikovao se od fašizma u ostatku Italije u kojoj su se fašisti također obračunavali s neistomišljenicima. Bio je autohton i brutalan te je dobio naziv istarski ili pogranični fašizam.

Nakon preuzimanja vlasti fašizam je kao totalitarni režim uskratio demokratske i građanske slobode i talijanskom stanovništvu u Istri i čitavoj Kraljevini Italiji (karte 1 i 2, slika 1). Posljedica fašističke politike i represije bila je i masovno iseljavanje Hrvata i Slovenaca iz Istre u Jugoslaviju i druge zemlje.

Istarski antifašizam

Neformalni antifašistički pokret javlja se u Istri već 1919., istodobno s nastankom prvih fašističkih organizacija i bio je, uz one u ostatku Italije, jedan od prvih u Europi. Nastao je kao odgovor na nasilje i bio je vrlo slojevit. Na meti fašističkih organizacija u Istri našle su se i stranke i organizacije različitih orijentacija: komunističke, socijalističke, kršćansko-narodnjačke i stranke nacionalnoga karaktera, posebno kod Hrvata i Slovenaca. U većim je gradovima (Pula, Rovinj, Labin) imao radničko-socijalistički karakter zbog vrlo brojnog i dobro organiziranog radništva, koje je prihvaćalo ideje Listopadske revolucije koje su se tada širile Europom. Postojao je i građansko-demo-

kratski antifašizam raširen među talijanskim pukom, poglavito gradskim. Nastao je kao otpor diktaturi, a naglašen je nakon 1940. zbog nezadovoljstva ulaskom Italije u Drugi svjetski rat na strani Njemačke.

Otpor istarskog sela

U istarskim su selima živjeli sljedbenici narodnoga preporoda, „narodnjaci“, ljudi od autoriteta među pukom. Oni su se kao nositelji narodne svijesti nalazili u oporbi i prema fašistima i prema talijanskim strankama. Bili su snaga koja je inzistirala na očuvanju jezika, kulture i običaja, a posebno su bili ugroženi nakon pojave fašizma. Podržavao ih je hrvatski puk koji spontano ili organizirano već od kraja 1920. odgovara na napade fašističkih borbenih skupina (*squadre*, čije su pripadnike zvali skvadristima) diljem Istre, kad god mu je ugrožen dom (karta 3). Mnogi su „narodnjaci“ poslije imali značajnu ulogu u organizaciji pokreta otpora u Drugome svjetskom ratu (slika 2).

Borba istarskog svećenstva

Fašizam je s jednakom žestinom i upornošću napadao i hrvatsko svećenstvo, koje je jedino ostalo s narodom. Naime, gotovo sva hrvatska inteligencija otišla je u emigraciju zbog oduzimanja nacionalnih prava, prava na rad i raznih progona. Svećenstvo je godinama bilo napadano, proganjano, maltretirano i tučeno od strane fašista. Situacija se još pogoršala nakon 1927., kada je donesen propis o obaveznom poučavanju vjeronauka na talijanskom jeziku. Svećenici koji nisu imali talijansko državljanstvo izbacivani su iz službe. Tako je velika većina hrvatskih i slovenskih svećenika i kapelana koji su bili nositelji očuvanja nacionalne svijesti udaljena iz Istre. Mnogi su svećenici poslije sudjelovali u NOP-u i bili žrtve fašističke, ali potom i komunističke represije (slika 3).

Europske vrijednosti istarskog antifašizma

Vrlo važne značajke istarskoga antifašizma bile su nadnacionalnost i internacionalizam. Nakon „Marša na Rim“ 1922. te potom osvajanja vlasti 1924., fašizam je pojačao represiju nad političkim protivnicima. U Istri je ona posebno bila naglašena prema članovima Komunističke partije Italije (PCI), u kojoj su djelovali brojni komunisti hrvatske, talijanske i slovenske nacionalnosti. Da bi izbjegli uhićenje i nastavili političko djelovanje bili su primorani emigrirati u Jugoslaviju i druge države. U inozemstvu su se komunisti isticali u svojim aktivnostima i stekli važna iskustva u europskome antifašističkom pokretu.

Otpor radništva

U većim je istarskim gradovima radništvo bilo dobro organizirano i imalo je dugu tradiciju sindikalnoga okupljanja kojeg su predvodili socijalisti pod utjecajem

Listopadske revolucije i europskih poslijeratnih previranja. Sukobi s fašistima započinj u siječnju 1920. u Vodnjanu, kada su talijanska vojska, policija i skvadristi napali dom u kojem su se okupljali socijalisti. U oružanom sukobu radi sprječavanja nasilne premetačine pogiba mladi socijalist Pietro Benussi, a nekoliko je socijalista ranjeno (slika 4).

Prvoga svibnja iste godine u Puli se odigrava krvavi masakr nad pulskim radništvom koje u mirnoj povorci proslavlja svoj blagdan. U sukobu s vojskom i policijom velik je broj radnika uhićen, a u pucnjavi su poginule četiri osobe. Simboličan je i slučaj da su četvorica poginulih bili različitih nacionalnosti: Čeh Luigi Slebek, Talijan Francesco Sponza, Hrvat Franjo Mrzljak i austrijski Nijemac Odone Schmelzer.

Proštinska buna i Labinska republika

Godina 1921. značajna je zbog dva događaja s različitim socijalnim i političkim predznakom. Oni su označavali otpor Talijana i Hrvata u Istri fašizmu i fašističkom nasilju koje je prethodilo parlamentarnim izborima.

Fašističke su skvadre često upadale u istarska sela radi zastrašivanja i teroriziranja stanovništva. Posebno je to bio slučaj u južnoj Istri na području Proštine, gdje fašisti u veljači, ožujku i travnju poduzimaju akcije zastrašivanja. Zbog toga se narod Proštine odlučio organizirano braniti. Izbio je otpor protiv fašističkoga terora nazvan Proštinskom bunom. Njegov glavni organizator je bio Ante Ciliga, koji je zajedno s tamošnjim komunistima osnovao partijsku organizaciju. Postrojbe regularne talijanske vojske, koje su podržavale fašističke akcije i prije dolaska fašista na vlast, upale su zajedno s fašistima u proštinska sela i ugušile bunu (slika 5 i 6).

Gotovo je istodobno (od 2. ožujka do 8. travnja 1921.) došlo do štrajka, a potom i do oružane pobune labinskih rudara zbog zlostavljanja njihovoga sindikalnog vođe od strane fašista. Rudari su zauzeli rudnike i rudarska postrojenja, organizirali naoružane postrojbe pod nazivom „crvene straže“, proglasili samoupravu i sami organizirali proizvodnju. Nakon neuspjelih pregovora rudara s upravom rudnika o poboljšanju ekonomskih uvjeta pokrenuta je iznenadna akcija talijanske vojske i fašističkih skvadri s kopna i mora, u kojoj je ugušen otpor rudara. Cijeli je događaj ušao u povijest pod imenom Labinska republika, premda ona nikada nije bila službeno proglašena (slika 7).

Organizacije TIGR i Borba

Nakon uvođenja diktature Benita Mussolinija javljaju se tajne hrvatsko-slovenske i talijanske antifašističke organizacije. Među njima se ističu organizacije TIGR (Trst, Istra, Gorica, Rijeka) i Borba koje su nastale radi obrane Hrvata i Slovenaca od fašističkoga odnarođivanja. U svojem programu imale borbu za oslobođenje Slovenskoga primorja i Istre od Italije te njihovo priključenje Kraljevini Jugoslaviji. Metode borbe protiv fašizma bile su: oružana borba, atentati, diverzije i sabotaze protiv fašista i fašističkih ustanova.

Član Borbe bio je i Vladimir Gortan, osuđen i strijeljan 1929., nakon akcije s ciljem ometanja fašističkoga plebiscita na Pazinštini. U nastojanju da se istarskom seljaštvu spriječi put do birališta došlo je do pucnjave u kojoj je smrtno ranjen jedan seljak u koloni. Nakon akcije, Vladimir Gortan je uhićen i strijeljan za primjer drugim antifašistima (slika 8).

Pobune istarskih žena

Pobune istarskih žena upotpunjuju cjelinu antifašističkoga otpora, ali i socijalnoga pokreta u Istri između dva svjetska. Od 1931. po čitavoj se Istri javljaju bune i pokreti u kojima sudjeluju žene. Takvi pokreti nisu zabilježeni u ostalim krajevima Hrvatske. U Vižinadi se 18. i 19. studenoga 1931. okupilo stotinjak žena iz Kaštelira i Labinci tražeći smanjenje poreznih nameta.

Stotinjak žena Tinjanštine okupilo se 23. studenoga 1931. ispred općinskoga suda u Tinjanu tražeći razgovor s načelnikom kako bi ga upoznale s teškim stanjem njihovih obitelji. (Godine 1931. i 1932. bile su vrhunac gospodarske krize u Istri.) Između ostaloga, zahtijevale su i ukidanje raznih općinskih podavanja (ukidanje podavanja na pse čuvare stada i seoskih kuća, ukidanje nameta na klanje stoke za osobne potrebe...) jer ih seljaci nisu mogli plaćati zbog suša, tuče i nezaposlenosti. Došlo je do fizičkih obračuna između policije i žena, u kojima je bilo ozlijeđenih na obje strane. Nekoliko dana kasnije pedeset žena iz Sv. Ivana od Šterne iskoristile su sajmeni dan u Višnjaju, gdje su pristizale u manjim grupama i također prosvjedovale protiv poreza. Stotinjak žena iz Krasice došlo je u Buje 27. studenoga 1931., zahtijevajući ukinuće raznih nameta, posebno onih na klanje stoke za osobnu upotrebu. Istarske su žene tada, a i kasnije, u antifašističkoj borbi imale važnu ulogu u jedinstvenom otporu cijeloga naroda (slika 9).

Španjolski građanski rat

Devedesetak Istrana iskazalo je svoje antifašističko opredjeljenje time što su se dragovoljno prijavili u međunarodne postrojbe koje su se borile na republikanskoj strani u Španjolskom građanskom ratu (1936. – 1939.). U Istri su antifašisti prikupljali Crvenu pomoć za Španjolsku, a Komunistička je partija Italije tiskala i bacala letke protiv prikupljanja pomoći za Francisca Franca. Neki od dragovoljaca obavljali su i visoke vojno-političke dužnosti u republikanskoj vojsci, a kasnije su bili aktivni sudionici narodnooslobodilačkoga pokreta (NOP) i narodnooslobodilačke borbe (NOB) te proglašeni narodnim herojima (primjerice Jurica Kalc i Jože Gregorčič).

Razvoj organizirane antifašističke borbe

Ulazak Italije u Drugi svjetski rat u lipnju 1940. imao je za posljedicu i povećano novačenje muškoga dijela istarskoga puka u talijansku vojsku. Do ožujka 1943. oko 25 000 Istrana nalazilo se u talijanskoj vojsci.

Krajem 1941. Komunistička partija Jugoslavije šalje svoje aktiviste (većina su bili rodom Istrani) u Istru da uz pomoć „narodnjaka“, ali i svećenika organiziraju pokret otpora.

Unatoč mnogobrojnim karabinjerskim, policijskim i vojnim postajama, u Istri je u razdoblju od 1941. do kapitulacije Italije u rujnu 1943., postupno uspostavljena mreža povjerenika NOP-a od kojih će kasnije nastati narodnooslobodilački odbori (NOO) (slika 11). Uz Komunističku partiju Hrvatske u Istri djeluje i Komunistička partija Italije (PCI), koja okuplja i Talijane i Slavene, a u sjevernom dijelu Istre djeluje i slovenska Osvobodilna fronta (OF).

Porast fašističkoga nasilja 1942. i 1943. dovodi do jačanja partizanskoga pokreta. U travnju 1942. osnovana su dva partizanska odreda, krajem kolovoza osnovana je I. istarska partizanska četa, a nastaju i druge vojne postrojbe (slika 10).

Kapitulacija Italije i opći ustanak

U kolovozu 1943. u Istri je djelovalo tek nekoliko narodnooslobodilačkih odbora. Kretanje organizatora ustanka bilo je ograničeno zbog razgranatosti talijanske tajne policije i doušničke mreže. Od oružanih postrojbi djeluje tzv. Brkinska četa na sjeveru Istre te I. istarska četa koja djeluje u Gorskom kotaru, ali uspostavlja logističke veze na području Istre.

Unatoč poteškoćama, aktivan je ilegalan rad, tiskaju se letci, proglašuju i brošure, a pokreće se i cijeli niz glasila na hrvatskom i talijanskom jeziku (primjerice *Glas Istre* i *Il nostro giornale*).

Kapitulacijom Italije 9. rujna 1943. buknuo je opći ustanak, razoružane su talijanske vojne i policijske postrojbe te je oslobođen cijeli poluotok osim Pule, Fažane, Brijuna i Vodnjana.

Tijekom narodnoga ustanka (kao i nakon oslobođenja 1945.) došlo je do pojave nasilja, pogotovo u seoskim sredinama, ali i u gradovima. Nizala su se uhićenja i prijeki sudovi protiv fašista ili osoba koje su bile povezane s fašizmom. U valu nasilja stradali su i obični ljudi, prijavljivani zbog osobne osvete, koristoljublja ili raznih drugih razloga jer su pojedinci u tom metežu iskoristili priliku da ostvare svoje osobne ciljeve.

Pazinske odluke

Krajem kolovoza 1943. osnovan je Okružni NOO za Istru koji je 13. rujna na narodnoj skupštini u Pazinu donio znamenitu „Odluku“ o prekidu državnopravnih odnosa s Italijom i priključenju Istre Hrvatskoj. Tu je odluku potvrdio ZAVNOH 20. rujna, a ponovio ju je novoosnovani Privremeni pokrajinski NOO za Istru na zasjedanju u Pazinu 25. i 26. rujna. Uz tu znamenitu odluku, donesen je i „Proglaš istarskom narodu“ u kojem su ukinuti fašistički zakoni, a Talijanima priznata sva nacionalna prava (slika 12). Priključenje Istre potvrđeno je u listopadu 1943. na II.

zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom te u studenome na II. zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu (slika 13).

Ratne strahote i razaranja

Na razvitak NOP-a u Istri razorno je djelovala njemačka ofenziva u listopadu 1943. godine. Zbog političke i geografske važnosti Istre, njemačka je vojska prema razrađenom planu okupacije u nekoliko dana zauzela cijelu Istru. Posljedice njemačke okupacije su zamiranje ustanka u Istri, gubitak slobodnoga teritorija te povlačenje partizanskih postrojbi iz Istre u Gorski kotar. Na udaru njemačkih postrojbi našlo se i nedužno stanovništvo. Spaljena su mnoga sela i pobijeni u njima zatečeni stanovnici: Kresini kod Žminja, Barbići kod Labina, Šaini kod Barbana, Bokordići kod Svetvinčenta, Mala Gajana kod Vodnjana te više sela na Pazinštini, kao i sela na bužetskom i opatijskom krasu uključujući i selo Lipa koje je stradalo u travnju 1944. Stradalo je mnogo nedužne djece, žena i staraca, a tisuće je Istrana uhićeno i odvedeno u koncentracijske logore u Njemačkoj. U tim su zločinima njemačkim postrojbama pomagali domaći fašisti koji su preživjeli narodni ustanak i posebno se isticali u zvjerstvima nad civilnim stanovništvom.

Antifašistički pokret od pazinskih odluka do kraja rata

Narodnooslobodilački pokret se oporavio tijekom 1944., kada se postupno kroz ilegalan rad organiziraju narodnooslobodilački odbori na okupiranom području. Osnivaju se i nove postrojbe, među njima i Prvi talijanski partizanski bataljun Pino Budicin (slika 14) i Četrdesettreća istarska divizija (slika 15). Nakon razvoja partizanskoga pokreta dolazi do razmirica između KPH i PCI zbog međusobnih razlika u političkim, nacionalnim i ideološkim ciljevima.

U proljeće 1945. su se iz smjera Like, Gorskoga kotara i Hrvatskoga primorja počele približavati snage IV. armije, osnovane naredbom vrhovnoga zapovjednika Jugoslavenske armije Josipa Broza Tita (slika 16). U travnju su se iskrcale na istočnoj obali Istre pa su početkom svibnja oslobodile Istru i zauzele Trst, čime su završene vojne operacije u Drugom svjetskom ratu u Istri (slika 17). Za vrijeme tih borbi i neposredno po okončanju ratnih sukoba te tijekom uspostavljanja nove vlasti stradali su i nevini, neki iz osobne osvete, a neki zato što ih je nova vlast smatrala potencijalnim neprijateljima.

Zajednička antifašistička borba postavila je temelje suvremenoga istarskog multietničkog društva u kojemu se poštuju prava svih nacionalnih zajednica na vlastitu kulturu.

Prekomorske brigade

Preko 17 000 istarskih Hrvata i Slovenaca borilo se u Prekomorskim brigadama. To su bile postrojbe Narodnooslobodilačke vojske osnovane u Italiji. Nastaju nakon kapitulacije Italije 1943., a sačinjavali su ih bivši talijanski vojnici i politički zatvorenici

te drugi dragovoljci iz Istre i Slovenskog primorja. Osnovano je pet brigada, koje su sudjelovale u većini završnih vojnih operacija na tlu Jugoslavije. Među borcima je bilo i puno Talijana te oko 450 antifašista iz drugih država.

***

U narodnooslobodilačkoj borbi sudjelovalo je 28 754 Istrana, od kojih je oko 5000 poginulo. Bilo je i oko 5800 civilnih žrtava, a u logore je odvedeno 21 509 ljudi, od kojih se dio nikad nije vratio svojim domovima (slika 18).

Dodatak

Diplomatska borba za Istru i pitanje Trsta

Zbog nespremnosti saveznika da novoj Jugoslaviji prepuste Istru i Slovensko primorje stvorene su 1945. dvije okupacijske zone – Zona A i Zona B. Zona A je obuhvaćala Trst, Pulu, Tržič, Goricu, istočne dijelove Beneške Slovenije i Kanalske doline i njome je upravljala saveznička (anglo-američka) vojna uprava, dok je preostali dio Istre i Slovenskoga primorja činio Zonu B.

Nakon dvije godine diplomatskih borbi i političkih napetosti, na Pariškoj je mirovnoj konferenciji u veljači 1947. odlučeno da veći dio Istre (južno od Mirne) pripadne Jugoslaviji. Tada je osnovana i nova država Slobodni Teritorij Trsta, koja je opet podijeljena na Zonu A (Trst i Gorica) i Zonu B (južno od Trsta do Mirne). Ta je odluka izazvala masovan odlazak talijanskoga stanovništva iz Istre u Italiju, a dio njih potom i u druge europske i izvan europske zemlje (karta 4).

Konačna integracija hrvatskog teritorija

Pitanje Trsta riješeno je tek 1954., nakon mnogih trzavica i napetosti između Italije i Jugoslavije. Tada je potpisan Londonski memorandum, kojim je Zona A Slobodnoga Teritorija Trsta potpala pod talijansku, a Zona B pod jugoslavensku vlast.

Konačna državna granica između dviju država dogovorena je u talijanskom gradiću Osimu blizu Ancone u studenome 1975.

Ponovi:

- Opiši gospodarsku i socijalnu situaciju u Istri početkom 20. st.
- Koje su posljedice talijanske okupacije Istre?
- Objasni izraz antifašizam.
- Nabroji vrste antifašizama u Istri s početka 20. st?
- Koje su karakteristike istarskog fašizma?
- Koje su karakteristike istarskog antifašizma?
- Kada se i zašto javio antifašistički pokret u Istri?
- Zašto antifašistički pokret nije jedinstven?

- Zašto su nastale organizacije TIGR i Borba?
- Saznaj više o Vladimiru Gortanu.
- Što misliš, zašto se partizanski pokret prvo razvio u sjevernom dijelu Istre?
- Kako je kapitulacija Italije utjecala na razvoj antifašističkoga pokreta?
- Koje su posljedice njemačke listopadske ofenzive?
- Opiši kraj Drugoga svjetskog rata u Istri?
- Zašto dolazi do podjele na Zone A i B u Istri?
- Kako završava diplomatska borba za Trst?
- Prikaži na crti vremena razvoj antifašizma u Istri od:
  - 1918. do 1939.
  - 1939. do 1945.

Razmisli

- Usporedi nastanak NOP-a u Istri i u ostatku Hrvatske. NOP je u Istri započeo kasnije. Što misliš, što je tomu razlog?
- Navedi glavne zaključke Pazinskih odluka i razmisli zbog čega su bile važne za daljnji razvoj antifašističkoga pokreta.
- Objasni njemačku listopadsku ofenzivu u kontekstu ratnih i političkih zbivanja u Europi.
- Zašto borbu istarskih antifašista smatramo dijelom hrvatskoga i svjetskoga antifašizma?

Literatura

Knjige

- Antić, Vinko. *Oslobođenje Istre i Pazinska odluka o sjedinjenju s domovinom*. Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, 1978.
- Buršić, Herman. *Od ropstva do slobode: Istra 1918. – 1945. Male bilješke o velikom putu*. Pula: C.A.S.H., 2011.
- Drndić, Ljubo. *Oružje i sloboda Istre*. Zagreb: Školska knjiga; Pula: Glas Istre, 1978.
- Dukovski, Darko. *Fašizam u Istri 1918. – 1943*. Pula: C.A.S.H, 1998.
- Dukovski, Darko. *Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice (1943. – 1945.)*. Pula: C.A.S.H., 2001.
- Ivetic, Egdino, ur. *Istra kroz vrijeme*. S talijanskog preveo Rodolfo Segnan. Rijeka: Talijanska unija; Trst: Università popolare di Trieste; Rovinj: Centar za povijesna istraživanja, 2009. (http://www.crsrv.org/it/istra_vrijeme/PDF/pregled6.pdf).
- Marinović, Marjana. *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja. Metodički priručnik za nastavnike povijesti*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014.

Članci

- Bertoša, Miroslav. „Antifašistička obrana Proštine 1921. godine“. U *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 2. *Labinska republika 1921. godine: Znanstveni skup u povodu proslave 50. godišnjice „Labinske Republike“, Rabac, 2-3.ožujka 1971.*, ur. Vladislav Brajković i Vjekoslav Bratulić, 315-347. Rijeka: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti, 1972.
- Buršić, Herman. „Španjolski dragovoljci“. U *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
- Buršić, Herman, Davor Mandić, Igor Duda. „Drugi svjetski rat“. U *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
- Buršić, Herman. „Početak XX stoljeća“. U *Pula – tri tisuće godina grada*, ur. Krešimir Čuturilo i Mario Kalčić. Pula: Istarska naklada, 1984.
- Dukovski, Darko. „Neki momenti razvoja fašističkog pokreta u okvirima općeg razvoja istarskog fašizma 1919.-1929.“. *Vjesnik istarskog arhiva 2-3 (1992-1993)*: 105-136.
- Krizman, Mate. „Tampon-državica u Istri“. *Franina i Jurina: Istarski kalendar za 2007.godinu (2006)*: 47-58.
- Mandić, Davor. „TIGR“. U *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
- Ravnić, Tomislav. *Kratak pregled povijesnog razvoja istarskog zavičaja za nastavni sat antifašističke povijesti NOP i NOB naroda Istre*. Pula, 2010.
- Scotti, Giacomo i Luciano Giuricin. „Pokret zauzimanja tvornica u Italiji i »Labinska republika«“. U *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 2. *Labinska republika 1921. godine: Znanstveni skup u povodu proslave 50. godišnjice „Labinske Republike“, Rabac, 2-3.ožujka 1971.*, ur. Vladislav Brajković i Vjekoslav Bratulić, 249-277. Rijeka: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti, 1972.

Literatura za učenike:

- Dukovski, Darko. *Istra: kratka povijest dugoga trajanja od prvih naseobina do danas*. Pula: Nova Istra, 2004., 135-175.
- „Antifašizam u Istri“. U *Istra kroz vrijeme*, ur. Ivetic, Egdino, 604-613. Rijeka: Talijanska unija; Trst: Università popolare di Trieste; Rovinj: Centar za povijesna istraživanja, 2009. (http://www.crsrv.org/it/istra_vrijeme/PDF/pregled6.pdf).

Stručni suradnici i savjetnici:

- Dr. sc. Igor Duda
 Dr. sc. Darko Dukovski
 Dr. sc. Maurizio Levak
 Tamara Janković, prof.
 Igor Šaponja, prof.

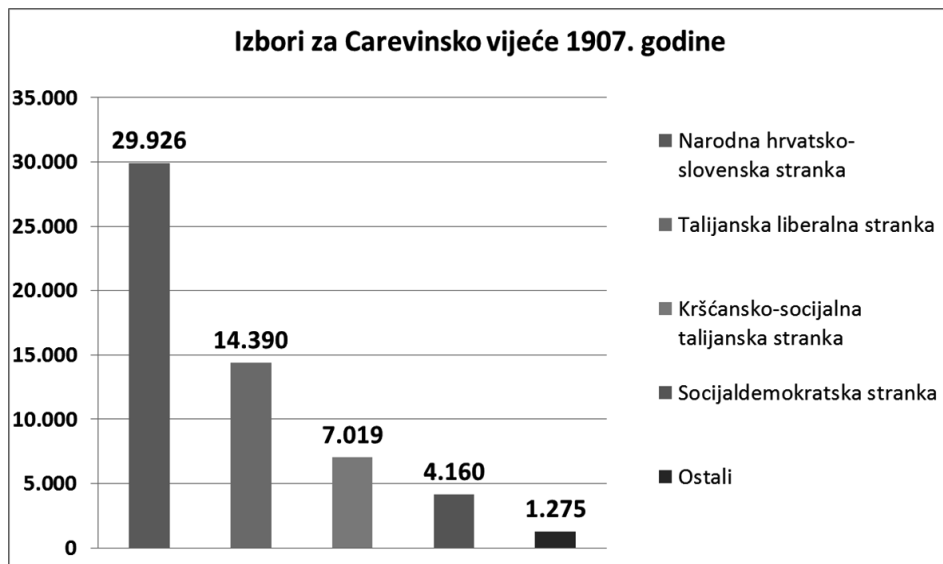
Prilozi:**Prilog 1: kronologija važnijih događaja za antifašistički pokret u Istri**

16. siječnja 1919. – sukobi u Vodnjanu, poginuo socijalist Pietro Benussi.
1. svibnja 1920. – prvosvibanjske žrtve u Puli.
- Srpanj 1920. – prosvjedi hrvatskih seljaka kod Tara.
2. ožujka – 8. travnja 1921. – „Labinska republika“.
5. travnja 1921. – ugušena Proštinska buna.
24. ožujka 1929. – oružana akcija skupine antifašista iz Berma i članova grupe Borba protiv povorke glasača.
17. listopada 1929. – strijeljan Vladimir Gortan.
- Studeni – prosinac 1931. – pobuna žena Tinjanštine.
- Veljača 1941. – talijansko Ministarstvo rata poduzelo je specijalne mjere protiv vojnika hrvatske i slovenske nacionalnosti te je o njima vodilo posebnu kartoteku i držalo ih pod stalnim nadzorom.
- Srpanj 1941. – tiskan u Sušaku letak „U borbu“, prvi pisani poziv na borbu koji se čitao u Istri.
- Krajem ožujka 1941. – na poziv mobilizacijskoga štaba Istrana u Zagrebu prijavilo se oko 3000 emigranata koji su trebali biti uključeni u redovnu jugoslavensku vojsku za obranu zemlje od napadača.
- Travanj 1942. – osnovane Vipavska i Brkinska partizanska četa na Nanosu u Sloveniji.
27. kolovoza 1942. – osnovana Prva istarska partizanska četa.
10. ožujka 1943. – u Karojbi je održan sastanak političkih radnika Istre, a tom je prigodom osnovano rukovodstvo KPH za Istru.
- Druga polovica travnja 1943. – u Brinju formirana 13. Primorsko – goranska udarna divizija NOVJ.
- Kolovoz 1943. – izašao prvi broj *Glasa Istre*.
8. rujna 1943. – Italija bezuvjetno kapitulirala.
9. rujna 1943. – u Istri je izbio općenarodni ustanak.
11. rujna 1943. – Tićanska bitka.
13. rujna 1943. – Okružni NOO za Istru donio povijesni zaključak o pripajanju Istre Hrvatskoj (Pazinske odluke).
20. rujna 1943. – ZAVNOH prihvatio zaključke o pripajanju Istre, Rijeke, Zadra i otoka Hrvatskoj.
20. rujna 1943., – u Dekanima formirana 17. Slovenska narodnooslobodilačka Istarska brigada.
24. rujna 1943. – formirana Prva istarska brigada Vladimir Gortan.
25. rujna 1943. – formirana Druga istarska brigada.
25. i 26. rujna 1943. – zasjedanje Istarskog sabora, osnovan Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru; doneseno devet zaključaka objavljenih u „Proglasu istarskom narodu“.

25. rujna – sredina studenoga 1943.- sveobuhvatna njemačka ofenziva koja se sastojala od dvije ofenzivne akcije: Istrien (Istra) i Wolkenbruch (Prolom oblaka), poznata kao Rommelova ofenziva ili „ Rastrellamento“ (Raštrelamenat).
5. i 6. listopada 1943.- strijeljanje 64 stanovnika sela na Pazinštini.
7. listopada 1943. - strijeljanje 33 stanovnika sela Kunj i Barbići.
29. studenoga 1943. – Drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu potvrdilo je odluku ZAVNOH-a o pripajanju Istre Hrvatskoj.
- Prosinac 1943. – *Il nostro giornale* počeo izlaziti kao list NOP-a Istre namijenjen talijanskoj etničkoj zajednici u Istri.
29. prosinca 1943. – u Račicama je održana I. konferencija SKOJ-a za Istru.
9. siječnja 1944. – paljenje i ubojstva 84 nedužne žrtve stanovništva sela Šaini i Bokordići.
27. siječnja 1944. – paljenje i stradanje stanovništva Male Gajane.
8. veljače 1944. – u Rovinju na Valdibori strijeljan je Pino Budicin.
1. travnja 1944. – na Učki ponovno osnovana Prva istarska partizanska brigada Vladimir Gortan.
1. travnja 1944. – Prva oblasna konferencija USAOH-a za Istru na Učki.
5. travnja 1944. – u Srednjem Lokovcu na visoravni Bajnšice kraj Gorice, utemeljena je brigada Garibaldi - 24. partizanska udarna brigada Garibaldi Trieste.
5. travnja 1944. – na Stanciji Bembo formiran talijanski bataljun Pino Budicin.
6. travnja 1944. – formiran Prvi partizanski odred Učka.
11. travnja 1944. – formiran Drugi pulski partizanski odred.
11. travnja 1944. – osnovan Prvi talijanski partizanski bataljun Pino Budicin.
30. travnja 1944. – spaljeno selo Lipa na opatijskom Krasu, 269 stanovnika sela ubijeno.
- Lipanj 1944. – formiranje partizanske mornaričke jedinice.
10. – 11. srpnja 1944. – u Čamparovici u blizini Svetog Martina nedaleko od Labina osnovana je Talijanska unija za Istru i Rijeku.
25. srpnja 1944. – započela s radom dvodnevna Oblasna konferencija AFŽ-a za Istru u šumi iznad sela Rašpor na Čičariji.
10. kolovoza 1944. – nacisti i fašisti spalili šest sela na istarskom Krasu.
29. kolovoza 1944. – osnovana Četrdesettreća istarska divizija.
- Listopad 1944. – strijeljanje 26 nedužnih mještana Barbana i Sutivanca u Brodinama.
3. – 4. studenoga 1944. – bitka kod Kućibrega, u kojoj je poginulo više od 120 partizana i koja je simbol zajedničke borbe i žrtava istarskih Hrvata, Talijana i Slovenaca.
18. siječnja 1945. – poginuo Joakim Rakovac, predsjednik Oblasnog NOO za Istru.
2. ožujka 1945. – osnovana IV. armija, kojoj je povjeren zadatak da oslobodi Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istru.
20. travnja – 8. svibnja 1945. – završne vojne operacije IV. armije za oslobođenje Istre.

Prilog 2: prijedlog karata i slika uz odlomke nastavne jedinice

Grafikon 1. Izbori za Carevinsko vijeće 1907.¹

Pitanja uz grafikon:

- O kojem se sadržaju radi? O kojem vremenu i prostoru?
- Koji su procesi prikazani?
- Kako se podaci mogu povezati s drugim informacijama koje su ti na raspolaganju?
- Koja se još pitanja mogu postaviti nakon proučavanja grafikona?

Zadatak:

Primjeni ova pitanja na grafikon koji se nalazi u tekstu. Poveži ih s tekstom iz nastavne jedinice. Što nam govore ovi podaci o političkoj situaciji u Istri? Koja je stranka imala najviše glasova i zašto? Što misliš koje su stranke dobile više glasova u gradovima, a koje u seoskim sredinama? Usporedi rezultate izbora s popisima stanovnika po jezicima iz 1900. i 1910., što zaključuješ?

1 Herman Buršić, „Početak XX stoljeća“, u *Pula – tri tisuće godina grada*, ur. Krešimir Čuturilo i Mario Kalčić. (Pula: Istarska naklada, 1984), 75.

Tablica 1. Popisi stanovništva u Istri 1850. – 1936.²

POPOLAZIONE PRESENTE									
Censimento	Maschile	Femminile	totale	Suddivisione secondo la lingua parlata, d'uso					
				Tedesca	italiana	Slovena	serbo - croata	Altre	stranieri
1850			233.684						
1869	126.996	127.909	254.905						
1880	151.536	140.470	292.006	4.779	114.291	43.004	121.732	348	
1890	165.175	152.435	317.610	5.904	118.027	44.418	140.713	941	
1900	177.976	167.074	345.050	7.076	136.191	47.717	143.057	1.924	
1910	211.644	192.665	404.309	13.279	147.416	55.365	168.116	2.998	17.135
1921			343.401		199.942	47.489	90.262		5.708
1931	151.661	145.865	297.526						
1936	149.932	146.528	296.460						
* 1936	147.669	146.823	294.492						

Pitanja uz tablicu:

- O kojem se sadržaju radi? O kojem vremenu i prostoru?
- Koji su procesi prikazani?
- Koji podaci nisu uključeni?
- Kako se podaci mogu povezati s drugim informacijama koje su ti na raspolaganju?
- Kako se mogu podaci povezati s drugim informacijama koje su ti na raspolaganju?
- Koja se još pitanja mogu postaviti nakon proučavanja grafikona?

Zadatak:

Primjeni ova pitanja na tablicu koja se nalazi u tekstu. Poveži ih s tekstem iz nastavne jedinice i odgovori. Što nam govore ovi podaci o broju stanovnika u Istri? Koji je jezik po ovoj tablici dominantan? Koje se promjene događaju s govornicima hrvatskog i slovenskog jezika između 1910. i 1921.? Zašto nema govornika njemačkog jezika 1921.? Zašto nema podjele po jezicima nakon 1921.?

² *I censimenti della popolazione dell'Istria, Fiume, Trieste, Zara e città dalmate* (Trieste – Rovigno, 1994.).

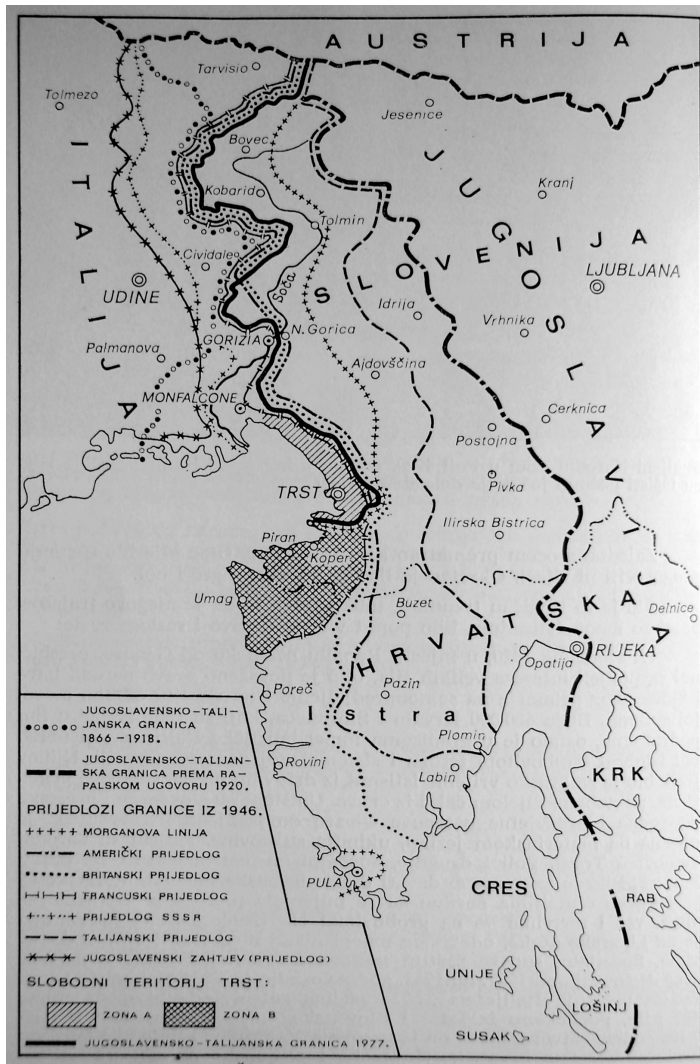
Zemljovid 1: Istra u sastavu Kraljevine Italije³

3 http://hr.wikipedia.org/wiki/Kraljevina_Italija (pristup ostvaren 18. rujna 2013.)

Zemljovid 2: Jugoslavensko-talijanske granice u 20. st. i razni prijedlozi granica.⁴

4 Ljubo Drndić, *Oružje i sloboda Istre* (Zagreb: Školska knjiga; Pula: Glas Istre, 1978), 16.

Slika 1: Proglas vodnjanskih skvadrista kojim se uz prijatnje zabranjuje upotreba hrvatskoga jezika ⁵

Pitanja vezana uz proglas:

- Na koga se odnosi proglas vodnjanskih skvadrista?
- U kojem je tonu napisan proglas?
- Jesu li poruke iz proglasa dovoljno jasne?
- Ima li danas proglasa takve vrste koji potiču zabrane i uporabu sile?
- Što bi učinio/la da se danas pojave proglasi i plakati takve vrste?

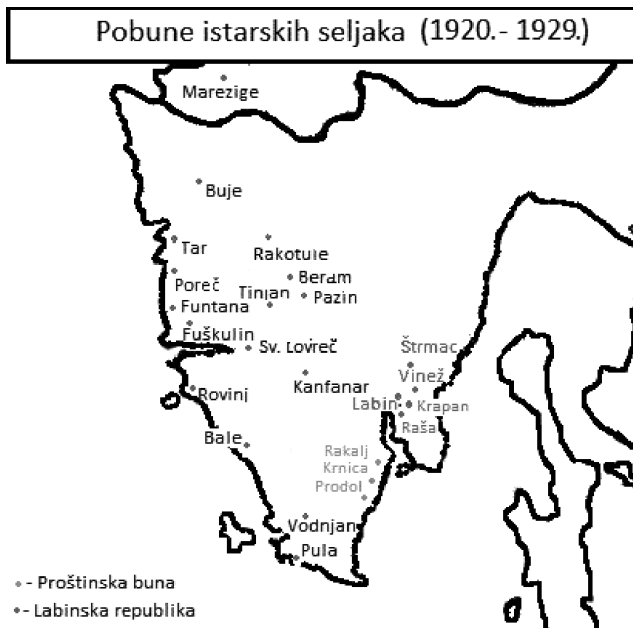
Zadatak vezan uz proglas:

Poveži ova pitanja s podacima iz teksta. Opiši s kojim su se sve poteškoćama i zabranama susretali Hrvati i Slovenci u Istri dolaskom talijanske vlasti?

---

⁵ Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, 17.

Zemljovid 3. Pobune protiv fašizma u Istri 1920. – 1931.⁶

Pitanja za analizu zemljovida br. 1, 2, 3, 4.

- Koji se prostor prikazuje?
- Koje se vrijeme prikazuje?
- Koja se tema prikazuje?
- Koja pitanja proizlaze iz prikaza na zemljovidu?

Zadatak za zemljovid br. 2:

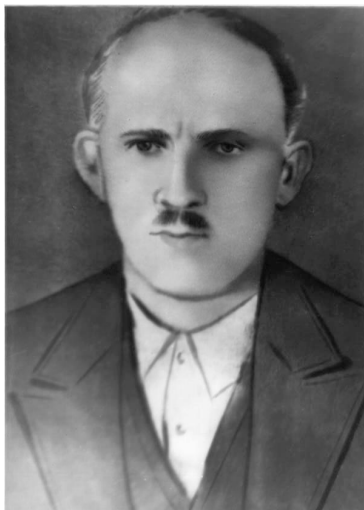
Poveži podatke iz ovog zemljovida s tekstom u nastavnoj jedinici. Koliko su se puta mijenjale granice u Istri tijekom 20. stoljeća? Što misliš kako promjene granica utječu na živote ljudi?

Zadatak uz zemljovid br. 3:

Poveži podatke iz ovog zemljovida s tekstom u nastavnoj jedinici. Koji su dijelovi Istre bili više zahvaćeni pobunama? Zašto?

⁶ Izradio Igor Jovanović.

Slika 2: Jože Šuran (5. travnja 1890. – 29. travnja 1944.), narodnjak, antifašist i narodni heroj NOB-a⁷

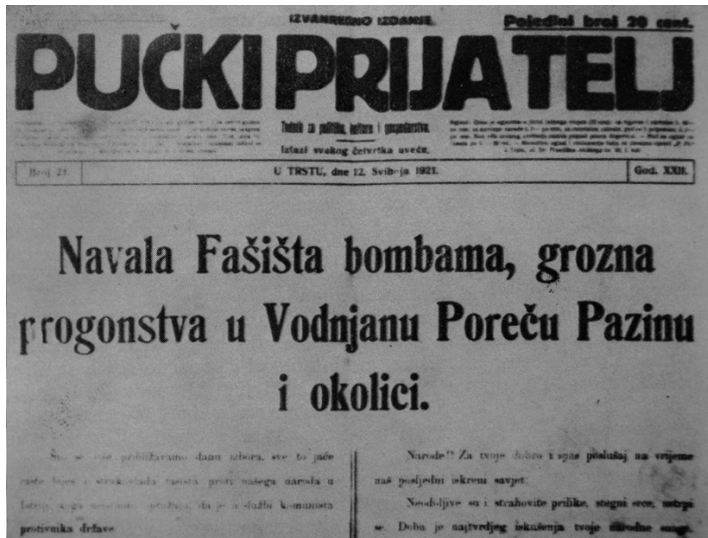
Slika 3: Zvonimir Brumnić (8. listopada 1912. – 18. veljače 1999.), svećenik i suradnik NOP-a, jedan od potpisnika Pazinske deklaracije za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.⁸

⁷ http://hr.wikipedia.org/wiki/Jo%C5%BEE_%C5%A0uran.

⁸ Robert Matijašić, „Brumnić, Zvonimir“, u *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertosa i Robert Matijašić (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005), 112.

Slika 4: *Pučki prijatelj* od 12. svibnja 1921. opisuje fašistička nasilja.⁹

Slika 5: Ante Ciliga (20. veljače 1898. – 21. listopada 1992.), političar i publicist, jedan od organizatora i začetnika Proštinske bune, borac protiv totalitarnih režima 20. stoljeća.¹⁰

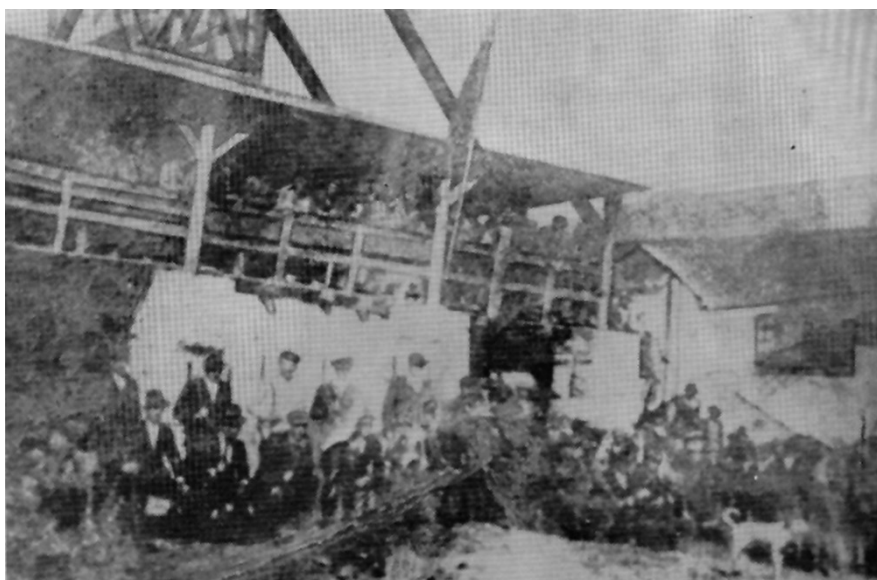
⁹ Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, 17.

¹⁰ Ante Ciliga, *Sam kroz Europu u ratu (1939-1945)* (Pula: Gordo, Udruga Ante Ciliga, 1998), fotografija na ovitku.

Slika 6: Slika sudionika Proštinske bune; slijeva: Luka Buić, Josip Ciliga, Mate Buić.¹¹

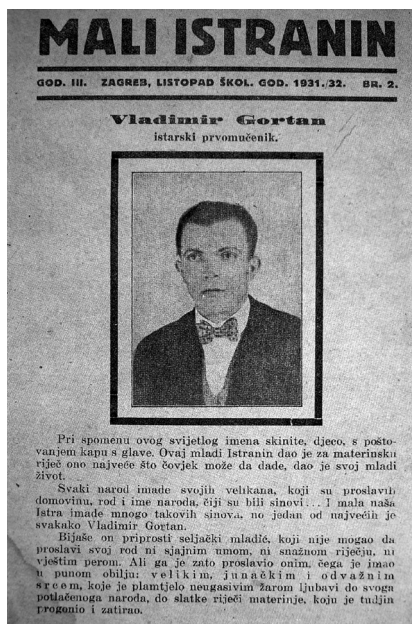
Slika 7: Crvene straže ispred rudnika u Vinežu.¹²

11 Povijesni i pomorski muzej Istre, Pula

12 Giacomo Scotti i Luciano Giuricin, „La Repubblica di Albona e il movimento dell’occupazione delle fabbriche in Italia“, *Quaderni* 1 (1971).

Slika 8: Naslovna stranica lista *Mali Istranin* iz godine 1931./1932.¹³

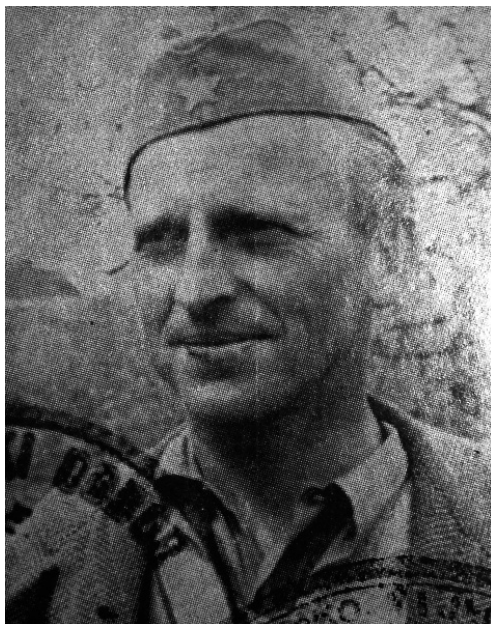
Slika 9: Marija Kopitar (6. svibnja 1899. – 1. siječnja 1978.), prosvjetiteljica i predstavnica istarskih narodnjaka. Izabrana za vijećnicu ZAVNOH-a, a zatim i za člana Glavnoga odbora AFŽ-a¹⁴

13 Dušan Tumpić, *Nepokorena Istra* (Zagreb: August Cesarec, 1975), 64.

14 Božo Jakovljević, *Iz prošlosti hrvatskog školstva u Istri* (Račice: Reprerent, 2006), 151.

Slika 10: Antun (Tonić) Cerovac (2. veljače 1906. – 3. travnja 1960.), antifašist i jedan od organizatora ustanka na Buzeštini, vijećnik ZAVNOH-a.¹⁵

Slika 11: Selo Brgudac na Čićariji, jedno od središta antifašističkoga pokreta i glavni punkt partizanskoga pokreta tijekom rata.¹⁶

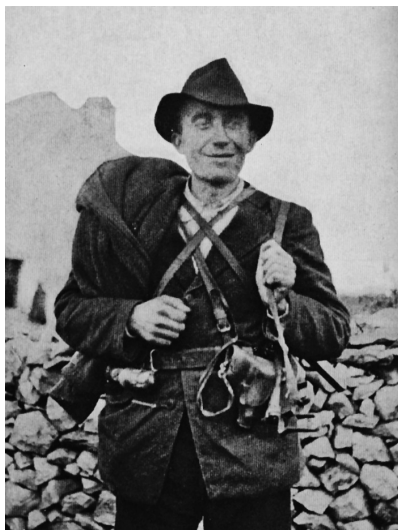

¹⁵ Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, 162.

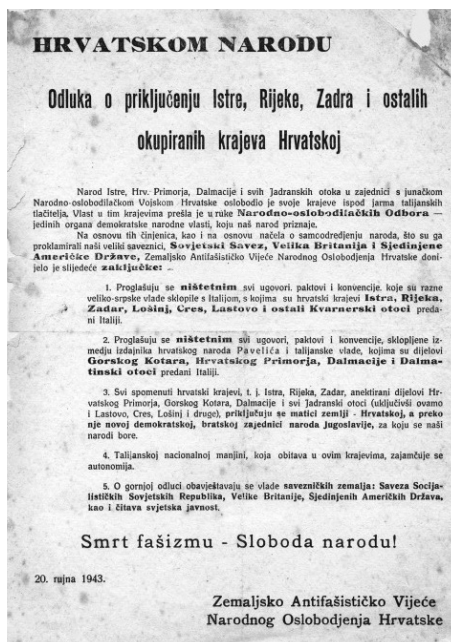
¹⁶ <http://www.istrapedia.hr/hrv/309/brgudac/istra-foto/> (pristup ostvaren 10. listopada 2013.).

Slika 12: Joakim Rakovac (14. listopada 1914. – 18. siječnja 1945.), antifašist, predsjednik Pokrajinskog NOO-a za Istru, vijećnik ZAVNOH-a i narodni heroj.¹⁷

Slika 13. „Odluka o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj“, 20. rujna 1943.¹⁸

17 Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, 158.

18 Povijesni i pomorski muzej Istre.

Pitanja vezana uz „Odluku o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj“, 20. rujna 1943. i uz događaje vezanim uz „Rujanske odluke“:

- Koliko su „Rujanske odluke“ bile važne ljudima koji su živjeli u to vrijeme?
- Zašto su ljudi „Rujanske odluke“ smatrali važnima?
- Zašto su „Rujanske odluke“ izazvale tako snažne emocije u narodu?
- Koliko su „Rujanske odluke“ danas važne?
- Na koji su način „Rujanske odluke“ utjecale na ljudske živote?
- Zašto su „Rujanske odluke“ i dan danas urezane u sjećanja istarskog naroda?

Slika 14: Giuseppe Pino Budicin (27. travnja 1911. – 8. veljače 1944.), jedan od prvih organizatora otpora istarskih Talijana i zagovornik zajedničkoga života Talijana i Hrvata u Istri, narodni heroj.¹⁹

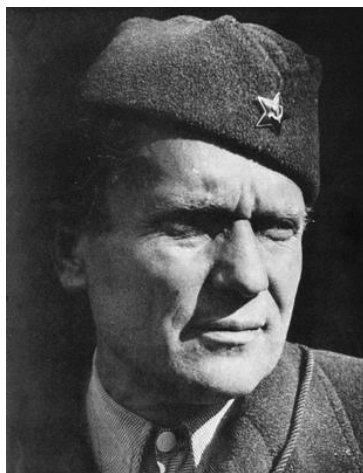
---

¹⁹ Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, 322.

Slika 15: Prva istarska brigada Vladimir Gortan.²⁰

Slika 16: Josip Broz Tito (7. svibnja 1892. – 4. svibnja 1980.), od 1937. generalni sekretar KPJ, od 1941. do 1945. vodi pokret otpora na tlu Jugoslavije i dobiva priznanje antifašističke koalicije. Nakon rata postaje jugoslavenski predsjednik, no zapravo uz pomoć svojih pristaša uvodi komunističku diktaturu. Umro je 1980., a njegova je smrt označila početak kraja Jugoslavije.²¹

20 Darko Dukovski, *Istra: kratka povijest dugoga trajanja od prvih naseobina do danas* (Pula: Nova Istra, 2004), 173.

21 Snježana Koren, *Povijest 8. Udžbenik za osmi razred osnovne škole* (Zagreb: Profil, 2007), 90
www.titoville.com (pristup ostvaren 11. listopada 2013.)

Slika 17: Skup u pulskoj Areni povodom oslobođenja, svibanj 1945.²²

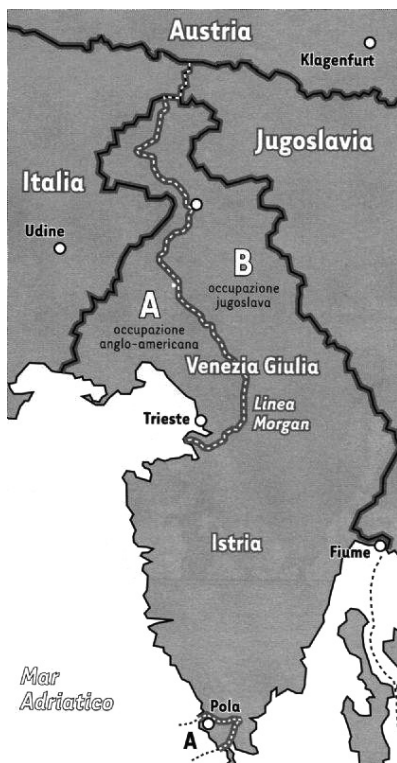
Slika 18: Spomenik Puljanima antifašistima palim u borbi protiv nacifašizma.²³

22 Tomislav Ravnić, ur., *Slavni putevi istarske slobode. Temeljni dokumenti, ugovori, odluke i stajališta* (Pula: Savez antifašista Istarske županije, 2012), 63.

23 Abram Maružin i Miho Rojnić, *Spomenici govore: katalog spomeničkih obilježja, poginulih boraca i žrtava fašističkog terora na Puljštini u Drugom svjetskom ratu* (Pula: Udruga antifašističkih boraca Hrvatske, 2004), 30.

Zemljovid 4. Podjela Istre na Zonu A i Zonu B.²⁴

Pitanja za analizu fotografija koje se nalaze u tekstu:

a) Što znam o fotografiji?

- Kada i gdje je snimljena?
- Mogu li saznati tko je autor fotografije?
- U kojim je okolnostima fotografija snimljena?
- Koji se događaj prikazuje na fotografiji?
- Tko je osoba s fotografije?

b) Što vidim na fotografiji?

- Opiši što je prikazano u središtu fotografije, a što na rubovima?
- Što je prikazano u prvom planu, a što u pozadini?
- Pokušaj zaključiti tko su ljudi na fotografiji, koliko imaju godina, čime se bave?
- Kako su ljudi odjeveni? Kojoj društvenoj klasi pripadaju?
- Ima li simbola ili predmeta na fotografijama? Što prikazuju?

²⁴ „Antifašizam u Istri“, u *Istra kroz vrijeme*, 613. http://www.crsrv.org/it/istra_vrijeme/PDF/pregled6.pdf (pristup ostvaren 13. siječnja 2014.)

- Opiši vremenske uvjete. Pokušaj zaključiti u koje doba dana ili godine je fotografija nastala.
  - Koje pojedinosti uočavaš na fotografiji?
- c) Što mogu zaključiti na temelju onoga što vidim i što znam?
- Zašto je nastala fotografija?
  - Može li se iz fotografije saznati nešto više?
  - Kome je fotografija namijenjena?

Zadatak uz fotografije:

Pomoću navedenih pitanja prouči i analiziraj fotografije, nadopuni ih podacima iz teksta. Što možeš još saznati?

Prilog 3: pisani izvori za učenike uz nastavnu jedinicu

Govor Benita Mussolinija održan u kazalištu Politeama Ciscutti u Puli, 21. rujna 1920.²⁵

[...] Italija [...] će biti sila kojoj je suđeno da s Mediterana upravlja čitavom europskom politikom [...]. Ali da bi se ostvario taj mediteranski san, Jadran, koji je naš zaljev, mora biti u našim rukama. Pred rasom kao što je slavenska, inferiorna i barbar-ska, ne treba slijediti politiku mrkve, nego politiku batine.

Pitanja:

- Koje je poruke Mussolini uputio u svom govoru?
- Na čiju se povijest Mussolini nadovezao kada govori da je Jadran talijanski zaljev?
- Objasni izjavu da „...ne treba slijediti politiku mrkve, nego politiku batine.“

Odlomak iz knjige Darka Dukovskog *Istra: kratka povijest dugoga trajanja od prvih naseobina do danas* o britanskoj politici prema Istri u Drugom svjetskom ratu.²⁶

Sredinom 1944. g., nakon završetka razgovora između američke i britanske diplomacije o strategiji na Sredozemlju, Italija je postala drugorazrednom političkom pozornicom ratnih operacija. Britansko, odnosno Churchillovo zanimanje za Istru javlja se negdje u svibnju 1943., a posebice raste nakon iskrcavanja saveznika na Siciliju i Mussolinijeva pada koncem srpnja iste godine. U to je vrijeme Churchill od američkog ministra rata Henryja Lewisa Stimsona uporno zahtijevao da, nakon uspješne kampanje u Italiji, Saveznici pokrenu nov, odlučujući pohod preko Trsta, Istre i Ljubljanskih vrata prema Austriji, odnosno Beču, i da onamo stignu prije sovjetskih vojnih snaga.

Pitanja:

- Što je Churchill želio postići iskrcavanjem savezničkih snaga preko Trsta, Istre i Ljubljanskih vrata i zašto?
- Kako se taj plan britanske vanjske politike odrazio na Istru?

Izjava dva glavna predstavnika „Labinske republike“ Dinka Milevoja i Antuna Pupičića o početku pobune.²⁷

25 Darko Dukovski, *Fašizam u Istri 1918. – 1943* (Pula: C.A.S.H, 1998), 57, prema Giorgio Alberto Chiurco., *Storia della rivoluzione fascista*, vol. 2:1920. (Firenze: Vallecchi, 1929), 270.

26 Dukovski, *Istra: kratka povijest dugoga trajanja od prvih naseobina do danas*, 169.

27 Giacomo Scotti i Luciano Giuricin, „Pokret zauzimanja tvornica u Italiji i »Labinska republika«, u *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 2. *Labinska republika 1921. godine: Znanstveni skup u povodu proslave 50. godišnjice »Labinske Republike«, Rabac, 2-3.ožujka 1971.*, ur. Vladislav Brajković i Vjekoslav Bratulić (Rijeka: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti, 1972), 260.

Onoga dana, oko 2 sata poslije, podne okupili smo se na skupštini u Vinežu, a nakon skupštine pođosmo u Labin[...] ispred sjedišta Socijalističke federacije i sindikalne organizacije, to jest ispred našeg doma. Tu smo održali zbor [...] Budući da su nas na zboru fašisti počeli izazivati, mi ih natukosmo i protjerasmo [...] a bilo nas je dvije tisuće, možda i više [...]

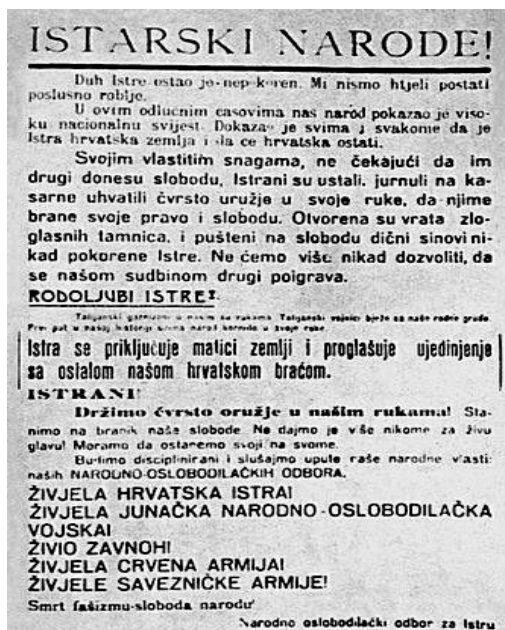
Opis istoga događaja s 40. stranice optužnice koja je pročitana na sudskom postupku u Puli.²⁸

Poslije podne 3. ožujka, nakon što je dovršen zbor u Vinežu, gomila štrajkaša uputi se u povorci u Labin, gdje – iz mržnje prema građanskoj klasi – napadne i opustoši čitaonicu [...] Karabinjeri pokušase da spriječe napad gomile, ali su ubrzo napadnuti i potučeni, tako da su se, ranjeni i povrijeđeni, morali skloniti u kasarnu. Karabinjeru Matteuzziju bila je ostrim bodežom otkinuta naramenica i otet samokres.

Pitanja:

- Ovi izvori govore o početku pobune u Labinskoj republici. Što misliš, zašto je ovaj događaj različito opisan?
- Što se u izvorima ne spominje?

Proglas Okružnog NOO-a za Istru od 13. rujna 1943. o priključenju Istre Hrvatskoj.²⁹

28 Ibid., 260-261.

29 Ravnić, *Slavni putevi istarske slobode. Temeljni dokumenti, ugovori, odluke i stajališta*, 35.

Pitanja uz izvor:

- Što ovaj dokument predstavlja?
- Tko je autor dokumenta?
- U koju je svrhu dokument rabljen?
- Koje su bile namjere autora dokumenta?
- Koje detalje zapažate u ovom dokumentu?

Opis bitke na Proštini.³⁰

Dne 4. IV. na Mali Vazam, kad su seljaci bili kod kuće, došli su oko podne fašisti u gostionicu na Križu, kod raskršća puteva prema proštinskim selima, te su zarobili vlasnika gostionice i kovačnice Ivana Macuku. U vrijeme od dva sata sakupilo se ondje oko 150 seljaka s puškama. Fašisti su pobjegli u Krnicu, vodeći sa sobom gostioničara te su potražili zaštitu u stanici karabinjera. Seljaci su ih slijedili i prisilili, ali bez ikakva nasilja, da im izruče gostioničara. Fašisti se nisu usudili vratiti u Pulu, odnosno u Vodnjan, jer su seljaci držali stražu. Zato su telefonski zatražili pomoć iz Pule i Vodnjana. Naoružani seljaci su proveli onu noć u šumi.

Pitanja:

- O kojoj se vrsti pisanog izvora radi?
- Jeli riječ o izvoru ili ulomku iz literature?
- Kako je započeo sukob na Proštini?
- Zašto je reakcija seljaka bila tako masovna?

Dnevnik tinjanskog svećenika.³¹

Tinjanski svećenik Tomo Banko u svom dnevniku iz 1919. piše:

„Položaj je tako težak da čovjek, već ne zna kamo će... Suze, suze! Suze da, ali nikad uze!“

Pitanja:

- Što opisuje svećenik u svom dnevniku?
- Čini li ti se izvor pouzdanim svjedočanstvom? Kako to znaš?
- Je li tekst napisan na temelju osobnoga iskustva ili prenosi tuđe mišljenje?
- Koje se riječi često ponavljaju u tekstu? Kako to tumačiš?

30 Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II (1883. – 1947.). (Pazin: Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1973), 569.

31 Antun Hek, „Božo Milanović i borba istarskog svećenstva protiv fašizma“, *Pazinski memorijal* 21 (1990), 178.

Iz Španjolskog građanskog rata.³²

U Albaseti smo zatekli veći broj dobrovoljaca raznih nacoinalnosti. Tu smo ostali nekoliko dana, a zatim je u mestu Madriggerasu formiran bataljon „Garibaldi“ od četiri čete sa ukupno oko 700 boraca. Mene su rasporedili u mitraljeski vod 4. Čete dok je Josip Licul raspoređen u puškomitraljeski vod. Komandir čete nam je bio Bjanki, rodom iz Tirola, a politički komesar Grasi, komunista. Tu sam upoznao neke drugove iz naših krajeva: Ernesta Milina iz Fažane kod Pule(poginuo na brunetskom frontu kao kapetan Španske republikanske vojske), Antona Ilića, tzv. „Toni harmonikaš“, rodom iz Vodnjana, Pula, QArtura Fonovića iz Pule, Nazaria Primožića iz Kopra i dr. Komandant bataljona bio je Galeani, komunista koji je došao iz SAD, a komesar Roači također komunista. U našoj četi bilo je socijalista, komunista i nekoliko anarhista.[...] Razvile su se veoma žestoke borbe. Naši bataljoni „Garibaldi“, „Telman“ i francusko – belgijski bataljon borili su se izvanredno. [...]

Pitanja uz izvor:

- Tko je napisao izvor?
- O kakvoj se vrsti izvora radi?
- Što su u izvoru činjenice, što autorova mišljenja, a što argumenti?
- Koja je razlika između komunista i socijalista?
- Tko su anarhisti?
- Je li danas moguća takva međunarodna solidarnost, kakva je bila u Španjoskom građanskom ratu?

Marš preko Matić – poljane. Petar Jurcan iz Poreštine³³

Stradavanje partizana 2. brigade 13. primorsko-goranske divizije u noći s 19. na 20. veljače 1944. Brigada se maršem trebala probiti s područja Drežnice preko Jasenka na područje Mrkoplja putem dugim oko 52 kilometra. Tijekom noći u nevremenu i pri ekstremno niskoj temperaturi uglavnom na području Matić-poljane smrtno je nastradalo 26 partizana, a njih 150 ostalo je s trajnim posljedicama od promrzavanja.

Jedinice Brigade krenule su u 5 ujutro. Naša četa, kako su to već marševska pravila nalagala, bila je na začelju bataljonske kolone. [...] Sve je nekako išlo dok nismo krenuli prema Matić – poljani. Napori su bivali sve veći, borci sve iscrpljeniji, gladni i sve nemoćniji. Stoka je prva posustajala. Mule su toliko propadale u duboki snijeg da uskoro nisu bile sposobne nositi svoj teret i kretati se. Borci su stoga pored svoje opreme morali preuzeti i teret što su ga dotad nosile mule. [...] Borci su sve više padali od umora [...] Pokušaj da naložimo vatru i malo se ogrijemo bio je bezuspješan. Usput smo vidjeli mnogo smrznutih drugova, jezovite prizore. Neke koji su pokazivali znakove života pokušavali smo spasiti od sigurne smrti, no nažalost najčešće bez uspjeha.

32 Anton Licul, „Na španskim bojištima“, u *Španija 1936 1939: zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u Španskom ratu : pišu učesnici*, sv. 2 (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971), 350.

33 Vitomir Grbac, *Bijela smrt* (Rijeka: Adamić, 2004),127.- 128.

Kada se prisjećam toga dana ni sam ne mogu shvatiti kako smo mogli podnijeti sve te nadljudske napore. Jednog druga, upornim uvjerenjem da ne stane, da ne klekne u snijeg, spasio sam sigurne smrti. Bio je to borac Martin Matošević, rođen 1926, godine u selu Krunčići kod Poreča. [...] U kasnijim borbama Martin je poginuo.

Pitanja uz izvor:

- O kakvoj se vrsti izvora radi?
- Što opisuje autor?
- Tko je najveći neprijatelj partizana u tom trenutku?
- Kakve emocije stvara u tebi opis patnji i napora partizana ?
- Ima li rat i svoju drugu stranu osim herojstava i junačkih dijela? Objasni svoj odgovor

Rječnik manje poznatih pojmova i kratica

AFŽ – Antifašistički front žena je ženska politička organizacija osnovana u prosincu 1942. U redovima Narodnooslobodilačke vojske u Drugome svjetskom ratu borilo se oko 100 000 žena od kojih je oko 25 000 poginulo.

Antifašizam – pokret protiv fašizma i nacizma. Izraz je u uporabu ušao sredinom dvadesetih godina dvadesetog stoljeća, kada je označavao protivnike talijanskog fašizma. Kasnije se počeo koristiti i za suprotstavljanje njemačkom nacionalsocijalizmu.

AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, vrhovno političko tijelo partizanskoga pokreta utemeljeno u studenom 1942.

Iredenta – pokret koji teži za pripajanjem svojoj zemlji područja drugih zemalja na kojima živi stanovništvo istog podrijetla ili istog jezika kao u zemlji iredentizma. Termin je nastao u Italiji 1877., kada je osnovano društvo „Italia irredenta“ („Neoslobođena Italija“).

Julijska krajina – talijanski zemljopisni i upravni naziv za područje od Jadranskoga mora do Julijskih Alpa, uključujući Posočje, kraške visoravni i istarski poluotok.

KPH – Komunistička partija Hrvatske, osnovana 1937. kao dio Komunističke partije Jugoslavije.

KPJ – Komunistička partija Jugoslavije, osnovana 1919. kao Socijalistička radnička partija (komunista). Tijekom Drugoga svjetskog rata predvodila je 1941. – 1945. narodnooslobodilački partizanski pokret.

NDH – Nezavisna Država Hrvatska

NOB ili NOR – Narodnooslobodilačka borba ili Narodnooslobodilački rat, pojam kojim se označava borba jugoslavenskih naroda protiv okupatora i kvilinga predvođena Komunističkom partijom Jugoslavije.

NOO – narodnooslobodilački odbor, organi vlasti formirani za vrijeme Narodnooslobodilačkog rata 1941. – 1945. na oslobođenom, a kasnije i na neoslobođenom teritoriju.

- NOP – Narodnooslobodilački pokret, antifašistički pokret za vrijeme Drugog svjetskog rata. Pokret je organizirala i predvodila Komunistička partija Jugoslavije.
- OF – Osvobodilna fronta, slovenska antifašistička organizacija osnovana 1941., koja je okupljala većinu slovenskih antifašističkih stranaka i organizacija.
- Plebiscit – izjašnjavanje stanovništva (naroda) o pitanju od osobita političkog i državnog značenja općim glasovanjem.
- Prijeki sud – izvanredni sud koji se u nekim zemljama osniva za suđenje u iznimnim prilikama (rat, pobuna), u pravilu političkim krivcima. Sudi „po kratkom postupku“ i obično izriče smrtnu kaznu ili oslobađa od optužbe.
- SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije, omladinski ogranak Komunističke partije od 1919. do 1948.
- USAOH – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske, organizacija mladih antifašista u Drugome svjetskom ratu. Bila je dio Ujedinjenoga saveza antifašističke omladine Jugoslavije, osnovana 1942. na inicijativu Komunističke partije s ciljem okupljanja cjelokupne antifašističke mladeži, a ne samo one koja se otvoreno borila za komunističke ideje.
- ZAVNOH – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, vrhovno političko tijelo partizanskog pokreta u Hrvatskoj (podređeno AVNOJ-u).

Zanimljivosti

Prvi partizanski sisački odred

U sastavu prvog antifašističkog partizanskog odreda formiranog u Hrvatskoj, u šumi Brezovica kod Siska 22. lipnja 1941, koji je ujedno i jedan od prvih u okupiranoj Europi, bio je i Istranin Jurica Kalc. Pripadnik istog odreda bio je i Drago Jerman, budući stanovnik Pule. Obojica su proglašeni narodnim herojima.³⁴

Odred prije prvog odreda

Još prije osnivanja prvog antifašističkog odreda u Hrvatskoj 22. lipnja 1941. postojao je i Prvi zagrebačko-sesvetski partizanski odred osnovan sedam dana prije njemačkog napada na Sovjetski Savez. Osnovan je 15. lipnja 1941., ali nije bio dovoljno spreman da u okolici Zagreba ima svoje akcije. Postojao je u Zagrebu i djelovao u zatvorenoj sredini. Zanimljivo je da je komesar tog odreda bio Istranin Ante Dobrila.³⁵

Mussolini dobio šamar

Benito Mussolini je u svojem jedinom posjetu Puli, 21. rujna 1920., održao govor u pulskom kazalištu Politeama Ciscutti izrekavši sljedeće, često citirane, riječi: „Pred rasom kao što je slavenska, inferiorna i barbarska, ne treba slijediti politiku

³⁴ Ravnić, *Slavni putevi istarske slobode. Temeljni dokumenti, ugovori, odluke i stajališta*, 140.

³⁵ Mate Ćurić, „Nećak biskupa Dobrile s pljačkašima po kratkom postupku“, *Istra plus*, Tjedni prilog *Glasa Istre*, 29. studenoga 2013.

mrkve, nego politiku batine. Granice Italije moraju biti Brenner, Snježnik i dinarske Alpe: vjerujem da se može žrtvovati 500.000 slavenskih barbara za 50.000 Talijana.“. Prilikom izlaska iz kazališta Mussoliniju je netko u gužvi opalio šamar, štoviše dva. Taj najglasniji i najdulji pulski šamar postao je mit, do danas neuništiv. Diljem Istre odmah se proširio glas da je „Mussoliniju da dvi triske jedan delavac“, a budući Duce je u svojoj biografiji napisao da u Puli oduševljenje nije bilo tako veliko kao u drugim gradovima. Do danas ipak nije ostalo riješeno da li se ovaj događaj uopće zbio, a ako jest, tko je bila ta odvažna osoba koja je budućem fašističkom vođi opalila šamar.³⁶

Ženski klub Rosa Luxemburg

Već početkom 1920. bilo je u Puli formirano prvo žensko komunističko udruženje Rosa Luxemburg. Društvo je okupljalo oko 60 žena. Održavali su se sastanci svakog tjedna na kojima se raspravljalo o političkim i socijalnim pitanjima. U okviru djelatnosti kluba bile su obuhvaćene i druge kulturne i praktične aktivnosti.³⁷

Fašistički pozdrav na nebu iznad Pule

Fašistički pozdrav “Eia! Eia! Eia! Alala!” nastao je prije fašizma, u zrakoplovnom pohodu talijanskih pilota nad Pulom 9. kolovoza 1917. godine. Tvorac pokliča bio je Gabriele D’Annunzio, pjesnik, vojnik, avijatičar, novinar, avanturist, političar. Talijanska avijacija je u Prvom svjetskom ratu u više navrata napadala austrougarsku Pulu. Isprva su grad nadlijetala dva zračna broda, odnosno dirizabla ili cepelina, “Citta di Ferrara” i “Citta di Iesi”. Od ljeta 1917. počinju ozbiljniji masovni napadi avionima pod vodstvom D’Annunzija. U prvom je takvom bombardiranju 3. kolovoza 1917. sudjelovalo 30-ak zrakoplova, a cilj su im bili Arsenal, brodogradilište i austrougarska flota usidrena u luci. Napadi su se intenzivirali u rujnu te godine kada je glavni cilj predstavljala zrakoplovna baza na Puntizeli. Neki od planova zračnih napada na Pulu, koje je osmislio taj Mussolinijev duhovni vođa, objavljivani su čak i na kartolinama pri kraju Prvog svjetskog rata ili nakon njega. Zanimljivo je da se, osim ovog pokliča, D’Annunziju pripisuju mnogi fašistički rituali, poput “rimskog pozdrava” (podignuta ruka) te da je većinu navodno osmislio za vrijeme njegove okupacije Rijeke.³⁸

Narodni zbor u Rukavcu

U Rukavcu, malome mjestu iznad Opatije, 1921. je održana proslava Prvog svibnja, međunarodnoga praznika rada. Preko 4000 sudionika odlučno je iskazalo svoje nezadovoljstvo omraženom talijanskom vlašću te manifestiralo za priključenje Jugoslaviji.

36 http://hr.wikipedia.org/wiki/Istarsko_narodno_kazali%C5%A1te (pristup ostvaren 5. kolovoza 2013.)

37 Marija Šoljan, ur., *Žene Hrvatske u radničkom pokretu do aprila hiljadu devetsto četrdeset prve* (Zagreb: Konferencija za društvenu aktivnost žena, 1967), 81.

38 Zvezdan Strahinja, *Forši niste znali*, <http://www.glasistre.hr/vijesti/arhiva/forsi-niste-znali--352728> (zadnja izmjena 11.05.2012, pristup ostvaren 11. listopada 2012.)

Ovi su narodni osjećaji bili potaknuti terorom i politikom odnarođivanja, koje su provodili talijanski vlastodršci.³⁹

AFŽ u Istri

Prva oblasna konferencija AFŽ-a za Istru održana 22. i 23. lipnja 1944. godine u šumi Gozdac kod Rašpora na Krasu. Bila je to bez sumnje najmasovnija borbeno smotra koja je za vrijeme narodnooslobodilačkog rata održana u Istri i u cijeloj Hrvatskoj. „Na njoj je sudjelovalo oko 1500 delegatkinja i još toliko predstavnika oblasnih, okružnih i kotarskih narodnooslobodilačkih organizacija, vojske i naroda Krasa.“⁴⁰

Fašisti prije osnivanja fašizma

U Kopru je 1913. osnovan Fascio Giovanile Istriano. Ta iredentistička organizacija privukla je veliki broj mladića koji su u trenutku izbijanja Prvog svjetskog rata otišli u Italiju i borili se na talijanskoj strani protiv Austro- Ugarske. Fascio su osnovali poznati talijanski iredentisti, a kasnije i fašisti Pio Riego Gambini, Luigi Bilucaglia, Piero Almerigogna i Luigi Ruzzier.⁴¹

Istarski 10. rujna 1943. u Berlinu i Zagrebu.

Dana 10. rujna 1943., u Zagrebu je poglavnik NDH Ante Pavelić dao državnopravnu izjavu o vraćanju hrvatskih krajeva koji su bili u Kraljevini Italiji. Državni tajnik dr. Oskar Turina imenovan je glavarom građanske uprave za oslobođeno područje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre. Istog je 10. rujna 1943. Hitler donio odluku o osnivanju Operativnog područja Jadransko primorje (Operationszone Adriatisches Kuestenland). Ta su područja ostala u sastavu nove fašističke republike, ali su stavljena pod njemačku upravu.⁴²

Vojne postrojbe NDH u Istri

U srpnju 1944., u Pazinu je od strane Ustaša osnovana 1. Hrvatska – istarska domobranska pukovnija, formirana i od pripadnika Hrvatske građanske straže. Većina pripadnika postrojbe nije imala nikakvu vojnu obuku. U veljači 1945. pukovnija je prebačena iz Pazina na Sušak. Zapovjednik postrojbe bio je podpukovnik Stjepan Sertić.⁴³

39 Dea Marić i Marko Smokvina – Marijić, ur., *Moj zavičaj kroz vrijeme* (Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2013), 30.

40 Dina Zlatić, *Prva oblasna konferencija AFŽ-a za Istru*, u *Antifašizam na Bužeštini Narodnooslobodilački pokret 1941. – 1945.* (Buzet: Reprezent, 2003), 340 – 353.

41 <https://arhivioirredentista.wordpress.com/2014/10/26/manifesto-per-i-giovani-istriani-del-fascio-giovanile-istriano-1915/> (pristup ostvaren 25. rujna 2014.).

42 Nikica Barić, *Ustaše na Jadranu* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2012), 81 – 84,161.

43 <http://hrvatska-povijest.com/smf/hrvatska-u-drugom-svjetskom-ratu/serti263eva-istarska-domobranska-divizija/> (pristup ostvaren 2. listopada 2014.)

Giustizia e Libertà

Mnogi su talijanski antifašisti iz Istre bili članovi antifašističke organizacije Giustizia e Libertà, osnovane od talijanskih antifašista u Parizu 1929. s ciljem za organizacijom otpora talijanskom fašizmu. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata, organizacija je imala i svoje oružane postrojbe Partito d Azione.⁴⁴

SUMMARY

Anti-fascism in Istria

An idea for a lesson plan in the eighth grade of elementary school

The paper brings an idea for a lesson plan in teaching history to eighth graders under the title: *Anti-fascism in Istria*. The concept for this lesson plan was presented for the first time at the round table under the title *Anti-fascism in history teaching in elementary classrooms* held in Pula in 2011. It aimed to promote anti-fascist tradition and to prevent the emerging of contemporary neo-fascism. The paper gives an overview of the history of anti-fascism in Istria with a list of educational aims, discussion topics and questions, bibliography for students and teachers, photos, a list of abbreviations and terms, as well as interesting details.

Keywords: fascism, fascism at the border, anti-fascism, anti-fascist movement, Proština revolt, Albona republic, TIGR – Borba, War of national liberation, national liberation movement, Resolutions of Pazin

---

⁴⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Giustizia_e_Libert%C3%A0 (pristup ostvaren 25. rujna 2014.)